

INSPIRACJE
CHRZEŚCIJAŃSKIE
W ETYCE

CHRISTIAN
INSPIRATIONS IN ETHICS

Celem serii wydawniczej „Universum Ethicae Christianae” jest promocja prac dotyczących problematyki szeroko rozumianej etyki chrześcijańskiej. Powstała ona pod auspicjami utworzonego w maju 2016 roku przy Akademii Ignatianum w Krakowie Centrum Etyki Chrześcijańskiej im. Tadeusza Ślipko SJ.

Seria ta wpisuje się w statutowe cele Centrum. Jednym z nich jest publikowanie monografii, rozpraw, podręczników i wydań krytycznych polskich oraz zagranicznych dzieł z zakresu etyki chrześcijańskiej.

Publikacje ukazujące się w ramach tej serii służą promocji Centrum Etyki Chrześcijańskiej, jak również są okazją do twórczej wymiany myśli filozoficznej i etycznej.

Jej zadaniem jest krzewienie kultury intelektualnej w polskiej myśli chrześcijańskiej.

Redaktorzy serii:
Prof. Ewa Podrez
Prof. Piotr S. Mazur

Piotr Duchliński
Andrzej Kobyliński
Ryszard Moń
Ewa Podrez

INSPIRACJE CHRZEŚCIJAŃSKIE W ETYCE

CHRISTIAN
INSPIRATIONS IN ETHICS

AKADEMIA IGNATIANUM W KRAKOWIE
WYDAWNICTWO WAM

KRAKÓW 2016

© Akademia Ignatianum w Krakowie, 2016
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 12 39 99 620
wydawnictwo@ignatianum.edu.pl
www.wydawnictwo.ignatianum.edu.pl

Publikacja dofinansowana ze środków przeznaczonych na działalność statutową
Wydziału Filozoficznego Akademii Ignatianum w Krakowie

Recenzenci
dr hab. Anna Drabarek, prof. APS
dr hab. Piotr Mazur, prof. Ignatianum

Redakcja
Krystyna Kajtoch

Projekt okładki i stron tytułowych
Lesław Sławiński – PHOTO DESIGN

ISBN 978-83-7614-261-6 (AIK)
ISBN 978-83-277-1269-1 (WAM)

WYDAWNICTWO WAM
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 12 62 93 200 • faks 12 42 95 003
e-mail: wam@wydawnictwowam.pl
www.wydawnictwowam.pl

DZIAŁ HANDLOWY
tel. 12 62 93 254-255 • faks 12 62 93 496
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

KSIĘGARNIA WYSYŁKOWA
tel. 12 62 93 260
e.wydawnictwowam.pl

„Ateny i Jerozolima”, „filozofia i religia” – wyrażenia niemal równoznaczne i pokrywające się ze sobą, a jednocześnie równie zagadkowe i drażniące współczesną myśl swoją wewnętrzną antynomicznością. Czyż alternatywa: Ateny albo Jerozolima, religia albo filozofia – nie byłaby bardziej prawidłowa? Jeśli udamy się po rozstrzygnięcie przed trybunał historii, odpowiedź będzie jednoznaczna: historia powie nam, że w ciągu wielu wieków najwybitniejsi przedstawiciele ludzkiego ducha odrzucali wszelkie próby przeciwstawiania Aten Jerozolimie, zawsze wytrwale podtrzymywali „i”, uporczywie tłumiąc „albo”. Jerozolima z Atenami, religia z filozofią racjonalistyczną współistniały pokojowo, a ludzie widzieli w owym pokoju gwarancję swoich najskrytszych spełnionych i niespełnionych marzeń.

Lew Szestow

Wszelka etyka, o ile ma być „filozofią”, musi sięgać do pozareligijnych źródeł poznania. Pod tym względem „etyka chrześcijańska” w żadnym wypadku nie stanowi wyjątku. [...] Etyka chrześcijańska korzeniami tkwi w świecie antycznych, pozachrześcijańskich platońsko-arystotelesowskich idei i kontynuuje zapoczątkowany przez te kierunki styl filozofowania. [...] Desygnatem terminu „etyka chrześcijańska” nie jest jakaś jedna określona „etyka”, ale różne „etyki chrześcijańskie”.

Tadeusz Ślipko

Spis treści

Wstęp	11
ROZDZIAŁ I	
Etyka chrześcijańska a obraz świata	23
1. Obraz świata jako przedzałożenie	26
2. Przyswajanie obrazu świata	33
3. Normatywne aspekty obrazu świata	42
4. Rekonstrukcja przedzałożeń etyki chrześcijańskiej	49
5. Obraz świata i przedzałożenia etyki chrześcijańskiej	57
6. Rozpad arystotelesowskiego obrazu świata	67
7. Zmiana obrazu świata a przedzałożenia etyki chrześcijańskiej	73
8. Podsumowanie	91
ROZDZIAŁ II	
Etyka chrześcijańska a chrześcijańska interpretacja etyki	97
1. Etyka ponowoczesna i jej podstawy	102
2. Współczesne formy uprawiania etyki chrześcijańskiej	116
3. Etos chrześcijański a problematyka sprawczości	129
4. Podsumowanie	139

Rozdział III	
Od etyki neotomistycznej do fenomenologii doświadczenia moralnego	143
1. Specyfika Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie	146
2. Badania filozoficzne Centrum Studiów nad Marksizmem	152
3. Tomizm transcendentalny Josepha de Finance’a	159
4. Nico Sprokel w dialogu z Martinem Heideggerem	165
5. Podstawy etyki fenomenologicznej Paola Valoriego	170
6. Godność człowieka w świecie postmetafizycznym	186
7. Podsumowanie	197
ROZDZIAŁ IV	
Tadeusz Styczeń i Emmanuel Lévinas: Nieszczęsna „powinność” czy bezwzględna powinność?	203
1. Etyka jako teoria sprawiedliwości	205
2. Rozumienie powinności według Tadeusza Styczenia	211
3. Emmanuela Lévinasa interpretacja doświadczenia pierwotnego	229
4. Podsumowanie	243
Bibliografia	249
Noty o autorach	261
Summary	265
Indeks osobowy	277
Indeks rzeczowy	281

Table of Contents

Introduction	11
CHAPTER I	
CHRISTIAN ETHICS AND WORLD VIEW	23
1. World View as a Pre-Assumption	26
2. Assimilation of the World View	33
3. Normative Aspects of the World View	42
4. Reconstruction of Pre-Assumptions in Christian Ethics	49
5. World View and Pre-Assumptions in Christian Ethics	57
6. Disintegration of the Aristotelian World View	67
7. Shifting World Views and the Pre-Assumptions of Christian Ethics	73
8. Conclusion	91
CHAPTER II	
CHRISTIAN ETHICS AND CHRISTIAN INTERPRETATION OF ETHICS	97
1. Postmodern Ethics and Its Foundations	102
2. Contemporary Forms of Practicing Christian Ethics	116
3. The Christian Ethos and the Problem of Agency	129
4. Conclusion	139

CHAPTER III	
FROM NEO-THOMIST ETHICS TO THE PHENOMENOLOGY OF MORAL EXPERIENCE	143
1. The Specific Nature of the Pontifical Gregorian University	146
2. Philosophical Studies at the Centre for Studies of Marxism	152
3. The Transcendental Thomism of Joseph de Finance	159
4. Nico Sprokel in Dialogue with Martin Heidegger	165
5. The Bases of Paolo Valori's Phenomenological Ethics	171
6. Human Dignity in a Post-Metaphysical World	186
7. Conclusion	197
CHAPTER IV	
Tadeusz Styczeń and Emmanuel Lévinas: DREADFUL „OBLIGATION” OR ABSOLUTE OBLIGATION?	203
1. Ethics as a Theory of Justice	205
2. The Understanding of Obligation in Tadeusz Styczeń	211
3. The Interpretation of Primary Experience in Emmanuel Lévinas	229
4. Conclusion	243
Bibliography	249
Notes on Authors	261
Summary	265
Index of Names	277
Index of Subjects	281

Wstęp

Inspiracje chrześcijańskie w etyce mogą mieć bardzo różny charakter. W niektórych przypadkach oznaczają one ogólne odniesienia do chrześcijańskiej wizji świata i człowieka, w innych – prowadzą do stworzenia spójnych i adekwatnych modeli etyki chrześcijańskiej. Inspiracje chrześcijańskie można utożsamiać z pewnym „horyzontem sensu”, który wpływa na naszą interpretację rzeczywistości. Obecnie w niektórych krajach mówi się o inspiracjach chrześcijańskich w życiu społecznym i politycznym, w sztuce czy w wychowaniu dzieci i młodzieży. Gdy chodzi o filozofię, wyrażenie „inspiracje chrześcijańskie” można spotkać np. w języku włoskim, który zna pojęcie „personalizmu o inspiracji chrześcijańskiej” (*personalismo di ispirazione cristiana*) czy etyki o inspiracji chrześcijańskiej (*etica di ispirazione cristiana*).

Inspiracje chrześcijańskie w etyce odnoszą się najczęściej do stosowania w analizie fenomenu moralności takich kategorii poznawczych, jak chrześcijańska wizja sumienia, prawa naturalnego, wolności czy godności osoby ludzkiej. Tego rodzaju odwołanie się do dziedzictwa myśli chrześcijańskiej występuje dzisiaj u wielu autorów, reprezentujących także świecką czy humanistyczną wizję człowieka, świata i kultury. W niektórych przypadkach nasycenie kategoriami chrześcijańskimi jest tak

duże, że prowadzi do ukształtowania spójnych modeli etyki chrześcijańskiej.

Na przestrzeni dziejów chrześcijaństwo wypracowało wiele własnych koncepcji filozoficznych. W konsekwencji można dzisiaj wyodrębnić tyle modeli etyki chrześcijańskiej, ile mamy różnych wizji filozofii wyrastającej na gruncie chrześcijańskiej wizji świata i człowieka. Od XX wieku różne koncepcje etyki chrześcijańskiej, wypracowane głównie w środowiskach katolickich, wyrastają nie tylko z tomizmu czy neotomizmu, ale także z wielu innych nurtów filozoficznych. Odrębnym i niezwykle skomplikowanym zagadnieniem jest dzisiaj rozumienie relacji filozofii do religii oraz istoty etyki chrześcijańskiej wśród chrześcijan prawosławnych. Ten sam problem dotyczy także kilkudziesięciu tysięcy protestanckich denominacji chrześcijańskich, wyrastających z reformacji Marcina Lutra.

Etyka chrześcijańska stanowi integralną część szeroko rozumianej filozofii chrześcijańskiej. W konsekwencji to wszystko, co dotyczy tego nurtu filozoficznego, odnosi się także do etyki wyrastającej z chrześcijańskiej wizji świata i człowieka. Niemiecki filozof Hans Reichenbach (1891–1953) twierdził, że filozofia chrześcijańska istnieje nie na poziomie metod, ale inspiracji. W konsekwencji filozofia chrześcijańska i etyka chrześcijańska – zachowując charakter refleksji racjonalnej i odwołując się do inspiracji religijnych – powinny ukazywać swoją specyfikę nie tyle na poziomie uzasadniania, ile na płaszczyźnie odkrywania.

Kiedy narodziła się filozofia chrześcijańska? Do spotkania chrześcijaństwa z filozofią doszło w momencie narodzin nowej religii, która stopniowo rozprzestrzeniła się po całym świecie. Orędzie chrześcijańskie od samego początku musiało się zmierzyć z różnymi nurtami starożytnej myśli filozoficznej. Przykładem takiego sporu jest niezwykła dysputa św. Pawła na ateńskim areopagu z niektórymi z filozofów epikurejskich

i stoickich. Apostoł Narodów wiedział dobrze, że ludzie różnych kultur i religii nie rozumieją przekazywanej im Dobrej Nowiny, jeżeli będzie ona głoszona jedynie w kategoriach biblijnych. W ten sposób chrześcijaństwo dostrzegło bardzo szybko konieczność wykorzystania filozofii w dziele krzewienia własnego orędzia religijnego i światopoglądowego.

Tworzenie zrębów filozofii chrześcijańskiej wiązało się z wielkim sporem intelektualnym. Z jednej strony, istniał wśród chrześcijan obóz przeciwników takiej koncepcji, którzy uważali, że doprowadzi ona do podporządkowania orędzia Ewangelii prawdzie filozofii. Głównymi przedstawicielami tego nurtu byli dwaj wielcy myśliciele chrześcijańscy – św. Ireneusz (130–202) oraz Tertulian (160–220). Wypowiadali się oni krytycznie na temat potrzeby wykorzystania przez chrześcijan dziedzictwa filozoficznego starożytności, sprzeciwiali się wszelkim próbom podporządkowania prawd religijnych interpretacji filozofów.

Tertulian sformułował swój sprzeciw wobec koncepcji filozofii chrześcijańskiej w słynnym powiedzeniu: „Co mają wspólnego Ateny z Jerozolimą? Co Akademia z Kościołem? Co heretycy z chrześcijanami? (*Quid ergo Athenis et Hierosolymis? Quid Academiae et Ecclesiae? Quid haereticis et christianis*). W konsekwencji przyjęcia takiego stanowiska, uprawianie filozofii, lektura dzieł różnych filozofów oraz uczęszczanie do szkół filozoficznych wydawało się wielu chrześcijanom raczej przeszkodą niż pomocą w ich wierze i praktykowaniu własnej religii.

Zupełnie odmienne podejście prezentowali zwolennicy drugiego obozu, którzy opowiadali się za koniecznością stworzenia własnego chrześcijańskiego systemu filozoficznego. Do najważniejszych przedstawicieli tego nurtu należy zaliczyć św. Justyna (100–165) oraz św. Klemensa Aleksandryjskiego (150–215). Utrzymywali oni, że filozofia grecka odegrała ogromną rolę w przygotowaniu ludzkości do narodzin

nowej religii chrześcijańskiej. Obydwaj zachęcali pierwszych chrześcijan do poznawania innych kultur, studiowania różnych koncepcji światopoglądowych i tworzenia własnego systemu filozoficznego. Św. Justyn i św. Klemens Aleksandryjski zwracali szczególną uwagę na jeden podstawowy element łączący chrześcijaństwo z innymi szkołami filozoficznymi – przekonanie, że każdy człowiek rozumny uczestniczy w jakiś sposób w rozumie powszechnym, w Logosie, którym jest sam Jezus Chrystus. W ten sposób człowiek jest w stanie dotrzeć częściowo – dzięki zdolnościom naturalnym – do tej prawdy, którą Objawienie chrześcijańskie przekazuje w sposób pełny.

Myśliciele chrześcijańscy, sympatyzujący z obozem św. Ireneusza i Tertuliana, opowiadali się za etyką czysto biblijną i religijną, która opiera się jedynie na fundamencie Objawienia i dystansuje się od jakiegokolwiek argumentacji o charakterze filozoficznym. W konsekwencji jedynym kryterium dobra i zła moralnego powinny być przykazania Boże. Dla przeciwników filozofii chrześcijańskiej, etyka chrześcijańska jest *de facto* jedną z wersji teologii moralnej i nie może być uznana za etykę o charakterze filozoficznym.

Natomiast autorzy chrześcijańscy, prezentujący stanowisko św. Justyna i św. Klemensa Aleksandryjskiego, dążyli do wypracowania takiej koncepcji etycznej, która łączyłaby w sobie elementy religijne z pozytywnymi treściami dziedzictwa różnych systemów filozoficznych. Autorem, który spośród myślicieli wczesnochrześcijańskich najpełniej opracował problematykę etyczną, był św. Augustyn (354–430). Jego etyka jest eudajmonistyczna, tak jak klasyczna etyka grecka. Polemizując przede wszystkim z filozofią stoicką i epikurejską, autor dzieła *O państwie Bożym* wypowiedział się na temat większości zagadnień istotnych dla dziejów refleksji filozoficznej nad ludzką moralnością.

Po dwóch tysiącach lat tworzenia różnego rodzaju modeli etycznych na gruncie myśli chrześcijańskiej można dzisiaj powiedzieć o wielkim bogactwie stanowisk w tej materii. Czym jest obecnie filozofia chrześcijańska? Jakie są główne nurty etyki chrześcijańskiej? Jak należy rozumieć inspiracje chrześcijańskiej w etyce? Aktualność tego rodzaju pytań została potwierdzona ostatnio przez niezwykle ciekawy spór etyczny i religijny, jaki rozgorzał na jednej z wyższych uczelni w Stanach Zjednoczonych w grudniu 2015 r. Miejscem poważnego konfliktu światopoglądowego stał się Wheaton College – prywatna uczelnia ewangelikalna w miejscowości Wheaton, niedaleko Chicago w stanie Illinois, założona w 1860 r. przez znanego abolicjonistę i pastora Jonathana Blancharda. College cieszy się od wielu lat opinią najlepszej ewangelikalnej uczelni w USA, nazywany bywa nawet „ewangelikalnym Harwardem” (*the evangelical Harvard*). Najbardziej znanym na świecie absolwentem tej uczelni jest Billy Graham – teolog i antropolog, członek Południowej Konwencji Baptystów, autor wielu światowych bestsellerów, najbardziej rozpoznawalna postać w protestantyzmie drugiej połowy XX wieku, nazywany m.in. „pastorem Ameryki” i „protestanckim papieżem”.

10 grudnia 2015 r. Larycia Hawkins, profesor nauk politycznych w Wheaton College – Afroamerykanka i chrześcijanka urodzona w rodzinie baptystów, przez wiele lat należąca do *Kościola presbiteriańskiego* w Ameryce, obecnie związana ze wspólnotami episkopalnymi – ogłosiła publicznie w mediach społecznościowych, że w czasie adwentu będzie nosić hidżab jako znak religijnej solidarności z kobietami muzułmańskimi, podkreślając w ten sposób, że muzułmanie i chrześcijanie wierzą w tego samego Boga. Zgodnie z zapowiedzią, od 11 grudnia 2015 r., przez dwa tygodnie, Larycia Hawkins zakładała hidżab podczas swojej pracy ze studentami w Wheaton College,

w trakcie podróży, uczestnicząc w nabożeństwach w swoim kościele.

Tego rodzaju postawa spowodowała głębokie podziały światopoglądowe w środowisku Wheaton College. Od 1924 r. wszystkich pracowników i studentów tej uczelni obowiązuje ważny dokument doktrynalny pt. „Wyznanie wiary i cele wychowawcze” (*Statement of Faith and Educational Purpose*). Zawiera on najważniejsze prawdy biblijne, wyznawane przez wspólnotę chrześcijan ewangelikalnych. Pracownicy i studenci, którzy nie utożsamiają się z tymi zasadami, muszą opuścić Wheaton College. Podobny los spotkał profesor Larycię Hawkins. Władze uczelni uznały, że jej postawa narusza wewnętrzny kodeks światopoglądowy, czyli normy zawarte w dokumencie „Wyznanie wiary i cele wychowawcze”.

Larycia Hawkins została poproszona przez swoich przełożonych o potwierdzenie tych zasad. Profesor Hawkins odmówiła takiej deklaracji, zachęcając środowisko Wheaton College do większego zainteresowania ideami „czarnej teologii wyzwolenia” (*black liberation theology*), którą wielu konserwatywnych chrześcijan w Stanach Zjednoczonych uważa za jedną z form myśli marksistowskiej. Po wielu oficjalnych oświadczeniach władz uczelni oraz w konsekwencji przeprowadzenia odpowiedniego postępowania administracyjnego, w lutym 2016 r. Larycia Hawkins zakończyła pracę na „ewangelikalnym Harvardzie”, przenosząc się na Uniwersytet Wirginii.

Spór światopoglądowy w Wheaton College odsłonił bardzo wyraźnie współczesne problemy związane z obecnością religii w życiu publicznym, interpretacją prawa do wolności religijnej, moralnością życia społecznego, inspiracjami chrześcijańskimi w życiu publicznym czy pytaniem o istotę religii i etyki chrześcijańskiej. Dyskusja prowadzona ostatnio wokół tych kwestii na „ewangelikalnym Harvardzie” dotyczy wielu innych instytucji

konfesyjnych w USA, w których przekonania religijne i światopoglądowe są powiązane z zatrudnieniem i pracą zarobkową.

Jak rozumie etykę chrześcijańską środowisko Wheaton College? Nie jest to etyka filozoficzna, ale typowa etyka biblijna jako jedna z form chrześcijańskiej teologii moralnej. W murach tej uczelni funkcjonuje m.in. Centrum Chrześcijańskiej Etyki Stosowanej (*Center for Applied Christian Ethics*). Jego głównym celem jest wspieranie misji Wheaton College przez promocję i zachęcanie do kształtowania charakteru ludzi w wymiarze moralnym oraz do stosowania etyki biblijnej w podejmowaniu współczesnych decyzji moralnych. Na tej uczelni współczesne zagadnienia moralne są oceniane w kategoriach biblijnych – z perspektywy doktryny religijnej chrześcijan ewangelikalnych. Etyka chrześcijańska jest tutaj rozumiana jako jeden z modeli etycznych, który charakteryzuje się tym, że akcentuje religijny fundament naszych powinności moralnych – działanie człowieka jest dobre moralnie, jeśli jest zgodne z nakazami woli Bożej. W analizie etycznej akcentuje się tutaj skutki grzechu pierworodnego oraz kategorię upadłej natury ludzkiej. Etyka chrześcijan ewangelikalnych zwraca uwagę na to, że żyjemy w upadłym i grzesznym świecie, dlatego konieczne jest nasze samozaparcie, aby przezwyciężyć w sobie przywarę beczynności i pracować wytrwale na rzecz jego ciągłego doskonalenia.

Wheaton College stanowi egzemplifikację wielkiego wyzwania, jakim dla moralności chrześcijańskiej staje się dzisiaj niezwykle szybki rozwój różnego rodzaju kościołów i wspólnot wyznaniowych o charakterze ewangelikalnym i pentekostalnym. Tego rodzaju denominacje, do których należy obecnie już prawie połowa chrześcijan na świecie, odwołują się do tradycji Marcina Lutera, który radykalnie zakwestionował etykę filozoficzną w duchu Arystotelesa. Ojciec reformacji był przekonany, że jedynymi prawdziwymi zasadami moralnymi są przykazania

Boże, które pojmował w perspektywie Ockhama – zasady nie mają dalszego uzasadnienia czy podstawy poza tym, że są nakazami Boga.

Jak więc rozumieją etykę chrześcijańską członkowie wspólnot ewangelikalnych i pentekostalnych? Do czego prowadzi odrzucenie argumentacji racjonalnej w przestrzeni życia moralnego? Czy rezygnacja z uzasadniania filozoficznego nie ogranicza etyki chrześcijańskiej do argumentacji o charakterze religijnym, która uniemożliwia merytoryczną debatę bioetyczną w przestrzeni publicznej demokratycznych i wielokulturowych społeczeństw cywilizacji zachodniej?

W tej materii występuje głęboka różnica między tradycją filozoficzną i religijną Stanów Zjednoczonych a myślą europejską. Nasza monografia *Inspiracje chrześcijańskie w etyce* wpisuje się w wielowiekowe dziedzictwo myśli europejskiej, które zostało ukształtowane w dużym stopniu przez chrześcijańskie myślenie filozoficzne. Zgodnie z takim paradygmatem myślowym, etyka chrześcijańska nie jest etyką biblijną – jak chcą np. współcześni chrześcijanie ewangelikalni czy pentekostalni – ale ma charakter racjonalny i stanowi integralną część szeroko rozumianej filozofii.

Nasze studium jest owocem wieloletniej współpracy naukowej między Akademią Ignatianum w Krakowie i Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. W niniejszej monografii, będącej wspólnym dziełem czterech autorów, zostały wykorzystane różne metody badawcze o charakterze analitycznym i hermeneutycznym, które umożliwiły wypracowanie nowych rozwiązań wzajemnie się uzupełniających. Autorom nie chodzi bynajmniej o definitywne rozwiązanie podejmowanych problemów, ale raczej o ukazanie nowych wyzwań, jakie stoją przez etyką chrześcijańską we współczesnym świecie. Głównym celem tej książki, składającej się z czterech

rozdziałów, jest ukazanie różnego rodzaju inspiracji chrześcijańskich w etyce, wyrastających z jakże bogatej tradycji filozofii chrześcijańskiej i wzbogacających namysł o charakterze racjonalnym nad złożonym fenomenem ludzkiej moralności.

Pierwsza część pracy podejmuje problem relacji istniejącej między etyką chrześcijańską a obrazem świata. Myślenie moralne chrześcijan, jak każda inna dziedzina ludzkiej aktywności, jest związane z określonym obrazem świata, który funkcjonuje w kulturze. Obraz świata to pewne ogólne tło, które oddziałuje w sposób nieświadomy na wszystko to, co dokonuje się w nauce i filozofii. Etyka chrześcijańska nie istnieje poza kulturą i historią, dlatego zawsze jest uwarunkowana jakimś obrazem świata, który niejako podskórnie oddziałuje na szereg jej ogólnych i szczegółowych rozstrzygnięć. Etyka o orientacji chrześcijańskiej zakłada arystotelesowsko-tomistyczny obraz świata w zakresie metafizyki, epistemologii i antropologii. Niestety, ta wizja rzeczywistości została zakwestionowana w czasach nowożytnych, a współcześnie szczególnie kognitywistyka zwraca uwagę na to, że podstawowe filozoficzne przed założenia etyki chrześcijańskiej są niezgodne z aktualnie dominującym, ewolucyjnym obrazem świata. W konsekwencji nowy obraz świata stanowi wielkie wyzwanie intelektualne dla twórców i teoretyków współczesnych modeli etyki chrześcijańskiej.

Druga część monografii poświęcona jest interpretacji różnych wersji etyki chrześcijańskiej w kontekście idei nowoczesności. Podstawowym problemem filozoficznym nowoczesnych teorii etycznych jest sama nowoczesność – w wymiarze teoretycznym i praktycznym. W czasach nowożytnych etyka oddzieliła się stopniowo od refleksji filozoficznej, stając się przede wszystkim przedmiotem publicznego dyskursu. Zasadnicza różnica między przednowoczesnymi a nowoczesnymi koncepcjami ładu moralnego polega na tym, że ten komponent

jest obecnie cechą opisującą nas, ludzi – nie odnosi się już do Boga ani do sił kosmosu. Jaka forma etyki pomaga nam lepiej rozumieć, czym jest dzisiaj dobre życie? Wydaje się, że w tym kontekście wciąż aktualne pozostają uwagi Józefa Tischnera na temat inspiracji chrześcijańskich we współczesnej filozofii – w odniesieniu do ludzkiej nadziei, wartości oraz antropologii. Jego zdaniem, chrześcijaństwo w etyce tkwi nie w dogmacie czy określonych tezach, ale w sposobie myślenia, które poszerza krąg aksjologicznego doświadczenia człowieka.

Trzecia część pracy analizuje główne nurty chrześcijańskiej refleksji etycznej obecne na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie w drugiej połowie XX wieku. Pierwszy prąd myślowy to tomizm transcendentálny, który był promowany przez francuskiego jezuitę Josepha de Finance'a. Głównym celem jego dociekań była analiza fenomenologiczna doświadczenia moralnego oraz zachowanie fundamentu metafizycznego moralności. Drugi prąd myślowy był związany z filozofią egzystencji Martina Heideggera. W refleksji etycznej reprezentował go na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim holenderski jezuita Nico Sprokel. Heidegger odrzucał etykę jako odrębną dziedzinę wiedzy, natomiast poruszał szeroko rozumianą problematykę etyczną, stawiając fundamentalne pytania o troskę, lęk, śmiertelność, winę, czasowość, samotność czy zew sumienia. W swoich analizach dzieła Heideggera Sprokel podkreślał, że autor *Bycia i czasu* opowiadał się za ethosem jako sposobem życia człowieka na ziemi, wyznaczającym takie normy postępowania, które pozwalają mu być naprawdę sobą. Trzeci prąd myślowy to etyka fenomenologiczna, której zwolennikiem był włoski jezuita Paolo Valori. Jego zdaniem, odkrycie fenomenologiczne wartości moralnej okazuje się w pewnym sensie abstrakcyjne i nieskuteczne, jeśli nie zostaje rozwiązany także problem jej uzasadnienia ontologicznego.

Czwarta część monografii rozważa problemy związane ze źródłami normatywności w chrześcijańskim myśleniu moralnym. Czy istnieją jakieś punkty wspólne między myślą etyczną Emmanuela Lévinasa a personalistyczną etyką chrześcijańską Tadeusza Stycznia? W koncepcji Stycznia uzasadnienie powinności wymaga odpowiedniego fundamentu metafizycznego i antropologicznego. Odmienne stanowisko prezentował natomiast Lévinas, który odrzucał pojęcie osoby, gdyż miało ono dla niego konotacje bytowe. Poza tym był on przekonany, że „drugi” za każdym razem wyznacza stawkę mojej odpowiedzialności i że nie może być ona sprowadzona do wspólnego mianownika. Pomiedzy Stycniem a Lévinasem istnieje jednak pewne podobieństwo, gdyż obaj mówią o relacji międzyosobowej, i obaj w jakiejś mierze zgadzają się z tym, że ma ona charakter asymetryczny, gdyż także Styczeń mówi o tym, że każdy z nas istnieje „inaczej i wyżej”.

W epoce globalizacji, wielokulturowości i starcia cywilizacji bardzo potrzeba filozoficznego namysłu nad ludzką moralnością. Refleksja o charakterze racjonalnym staje się dzisiaj bardzo często jedyną możliwą płaszczyzną spotkania ludzi o różnych przekonaniach światopoglądowych. W tym kontekście wielką rolę do odegrania mają inspiracje chrześcijańskie w etyce oraz różnego rodzaju modele etyki chrześcijańskiej – jako filozoficznej analizy czynów ludzkich, prowadzonej w ramach chrześcijańskiej wizji świata i człowieka.

Chrześcijańska wizja godności osoby ludzkiej, sumienia czy prawa naturalnego może się stać przestrzenią dialogu ze współczesnymi modelami etyk postmetafizycznych, które w coraz większym stopniu dominują w zsekularyzowanych społeczeństwach kultury zachodniej. Podstawowe chrześcijańskie pojęcia etyczne mogą również być drogą prowadzącą do wspólnego rozwiązywania współczesnych problemów bioetycznych także

z tymi ludźmi, którzy w różnych krajach świata odwołują się do religijnych wizji moralności wyrastających z islamu, buddyzmu czy hinduizmu.

Nasza monografia stanowi zaproszenie do czerpania z niezwykle bogatego skarbca wielowiekowej tradycji myśli chrześcijańskiej oraz do tworzenia nowych modeli etycznych, które będą stanowić adekwatną odpowiedź na moralne wyzwania współczesności.